

KARALIAUČIAUS UNIVERSITETO ISTORIJOS ŠALTINIAI LIETUVOJE

Sven Ekdahl

I

Švenčiant kunigaikščio Albrechto įkurto Karaliaučiaus universiteto 450 metų jubiliejų, kurio renginiai vyko ne vien Karaliaučiuje/Kaliningrade, bet ir daugelyje kitų vietų, peršasi klausimas, kokių šio universiteto istorijos šaltinių dar yra išlikusių. Natūraliai išaugę Karaliaučiaus archyvų ir bibliotekų fondai Antrojo pasaulinio karo metu buvo sunaikinti arba išbarstyti Vokietijoje, Lenkijoje, Lietuvoje ir Rusijoje. Ir tik dabar, po visų politinių permainų, tapo įmanoma pradėti rankioti archyvų likučius ir pabandyti juos įvertinti. Manfredas Komorowskis Duisburge, Klausas Garberis Osnabriuke, Mette Nordentoft Kopenhagoje, Janusz Tondelis Torunėje, Beata Waclawik ir Danuta Bogdan Olštynė, Ralfas Päsleris Oldenburge, Bernhardas Jähnigas bei aš pats Berlyne priklausome tai tyrinėtojų grupei, kuri iš pavienių akmenėlių bando sudėlioti mozaiką bent jau popieriuje¹.

Šio straipsnio autorius specializuojasi Lietuvoje išsaugotų archyvalijų iš Karaliaučiaus tyrinėjimu ir dėl to nuo 1991 m. keletą kartų vyko į Vilnių ir dirbo ten Lietuvos Mokslų Akademijos ir Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekose. 1992 m. viename mano straipsnių Rytų ir Vakarų Prūsijos istorinės komisijos žurnale "Preußenland" buvo pristatyti pirmieji tyrimų rezultatai ir nagrinėtas klausimas, koku būdu archyvalijos iš Rytprusių šiandien atsidadė Vilniuje². Dėl to šioje vietoje pakaks pastabos, kad 1945 m. pabaigoje – 1946 m. pradžioje iš Vilniaus į Karaliaučiaus sritį buvo surengta ekspedicija, kurios tikslas buvo rasti išlikusias archyvalijas bei knygas ir jas išgelbėti. Šios iniciatyvos autoriai buvo istorikas Juozas Jurginis, teisės istorikas Povilas Pakarklis, kalbininkas Jonas Kruopas, nors dalyvavo ir daug kitų Lietuvos mokslininkų. Daugiausia archyvalijų pavyko rasti Lochsteto pilies griuvėsiuose, viename iš daugelio vokiečių perkeltų vertybių sandėlių³. Šią paieškų istoriją išsamiai aprašė J. Jurginis viename jaudinančiame straipsnyje "Pergalės" žurnale 1978 m.⁴ Straipsnis spaudai buvo parengtas dar 1957 m., tačiau dėl politinių motyvų galėjo būti publikuotas tik gerokai vėliau.

Taigi šios išgelbėtos skirtingos kilmės archyvalijos buvo atgabentos į Vilnių, į jau minėtos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyrių, ten sutvarkytos ir katalogizuotos. Prie jų buvo pridėti Mažosios Lietuvos (arba Prūsų Lietuvos) ir Klaipėdos krašto aktai. Taip Mokslų Akademijos bibliotekoje susidarė fondai F 14 (Klaipėdos krašto aktų kolekcija), F 15 (Rankraščių rinkinys "Borussica"), F 228 (Mažosios Lietuvos aktai) ir F 170 (Hugo Šojaus archyvas, t.y. Šilutės dvaro ir generalinio landšafto direktoriaus Hugo Scheu archyvas). Kaip pavyko nustatyti, kai kurie rankraščiai iš Karaliaučiaus yra asmeniniame Povilo Pakarklio fonde F 129.

Be to, Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje yra 30 dėžių archyvinių dokumentų, kurie sudaro F 228 fondą, tačiau jie nėra katalogizuoti ir net neaprašyti. Jie buvo surūšiuoti, ruošiantis juos restauruoti, tačiau lig šiol pavyko restauruoti dokumentus tik iš 5 dėžių: dviejose iš jų yra spaudiniai, trijose - rankraščiai. Panaši padėtis ir kitų penkių rankraščių dėžių, priklausančių F 15 "Borussica" fondui: jų turinys nėra nei katalogizuotas, nei aprašytas,

o kartu ir patys dokumentai nerestauruoti. Kalbama čia apie lobį, kurį galima dar rasti, jeigu archyvalijų kaip miegančiosios gražuolės būklė po 50-ties metų dar leistų tai padaryti⁵.

Archyvalijų mus dominančia tema Nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyriuje nėra tiek daug. Ten yra nedidelė Hugo Scheu archyvo dalis, priskirta F 51 fondui. Be to, yra dar šie fondai: F 103 (Mažosios Lietuvos istoriniai aktai), F 104 (Klaipėdos krašto istoriniai aktai) ir trys asmenų fondai: F 50 (Vilius Gaigalaitis), F 53 (Henrikas Pilypas Miuleris) ir F 138 (Ernestas Noimanas, Teodoras Zesas).

Apie mano tyrimų abiejose bibliotekose rezultatus po straipsnio 1992 m. žurnale „Preußenland“ aš nesu daugiau rašęs. Čia norėčiau tik paminėti, kad mano sėkmingos kelionės į Lietuvos sostinę metu 1993 m. lapkritį registravau daugiau nei 900 įvairių institucijų iš Rytprūsių dokumentų, kurie yra saugomi Akademijos bibliotekos F 228 fonde ir Nacionalinės bibliotekos F 103 fonde⁶. Daug informacijos gavau lankydamasis Lietuvos valstybiniame archyve, kur, be kita ko, yra per 50 000 dokumentų, susijusių su Klaipėdos kraštu⁷.

1993 m. vykdytų tyrimų metu didžiausią dėmesį skyriau 470 rankraščių, esančių Akademijos bibliotekos F 15 fonde „Borussica“. Pagal signatūras ir antspaudus pavyko nustatyti beveik 70% visų dokumentų kilmės. 205 iš jų anksčiau buvo saugomi „Preußisches Staatsarchiv“ (Prūsijos valstybės archyve) Karaliaučiuje, 22 – Dancigo valstybiniame archyve (bet kuriuo atveju tokią jų kilmę liudija atitinkami antspaudai ir signatūros), 64 iš „Ostpreußischen General-Landschafts-Direktion“ bibliotekos, 7 iš Valstybės ir Universiteto bibliotekos Karaliaučiuje (iš jų 3 muzikos rankraščiai iš Gottholdo bibliotekos), 2 iš Karaliaučiaus muzikos akademijos ir 16 iš Karaliaučiaus miesto bibliotekos. Pastarieji dokumentai – tai daugiausia metrikų knygos.

Beveik 150 rankraščių kilmės nepavyko nustatyti, kadangi nebuvo antspaudų ar senųjų signatūrų. Tačiau tikriausiai daugelis jų buvo saugomi „Preußisches Staatsarchiv“ Karaliaučiuje. Iš kai kurių rankraščių tėra likę tik blogos būklės fragmentai. Pastebimos įvairiausio pobūdžio karo metais padarytos žymės. Kai kurie rankraščiai buvo patekę į vandenį, degė ar buvo naikinami rusų kareivių, jų puslapiai išplėšyti ir sudeginti, o odiniai viršeliai buvo naudojami kelnų diržams gaminti⁸. Kai kada aptinkamos kulku⁹ ar granatų skeveldrų¹⁰ paliktos žymės. Drėgmės pasekmių, tokių kaip puvėsiai ir pelėsiai, pasitaiko gana dažnai. Akademijos bibliotekai trūksta lėšų restauruoti šiuos rankraščius, tuo labiau kad kai kurių jau ir nebegalima išgelbėti¹¹.

Po šios apžvalgos grįžkime prie klausimo, kokių šaltinių Albertinos istorijai yra Lietuvoje. Vaizdingai savo tyrimų rezultatus galėčiau apibūdinti taip: straipsnio autorius jautėsi kaip aukso ieškotojas, kuriam sekėsi: jis rado daug auksinio smėlio, didesnių ar mažesnių aukso grynuolių bei vieną didelį ir labai gražų aukso grynuolį. Tas pats svarbiausias radinys – tai Karaliaučiaus universiteto Filosofijos fakulteto protokolų knyga, apimanti laikotarpį nuo 1916 m. spalio 31 d. iki 1944 m. spalio 31 d. Šį radinį aptarsime vėliau, o dabar apibūdinsime, kas yra „smėlis“, o kas – maži „aukso grynuolėliai“.

II

Vilniaus nacionalinėje bibliotekoje, pavadintoje Martyno Mažvydo vardu, mus labiausiai domina fondas F 103 (Istoriniai Mažosios Lietuvos aktai). Šis fondas aprašytas 200 kortelių, iš kurių apie pusę galima atidėti į šalį, kadangi jose pateikiamos nuorodos į įvairių institucijų

sąskaitas. Likusiose kortelėse sužymėti dokumentai, kalbantys apie Valstybės ir Universiteto biblioteką Karaliaučiuje, Karaliaučiaus pilies biblioteką, mokyklas, universitetą ir „Preußisches Staatsarchiv“ Karaliaučiuje. Be to, čia galima rasti nemažai disertacijų.

Kadangi universiteto bibliotekos istorija glaudžiai susijusi su Albertina, aš norėčiau apibūdinti 31 kortelėje pažymėtų dokumentų turinį. Daugiausia (išskyrus du atvejus) jie susiję su XIX a. istorija: tai įvairių literatūrinių, gamtos mokslų, bibliofilų draugijų ir asmenų korespondencija su bibliotekomis ir muziejais, su miestais, universitetais, ministerijomis ir tarnybomis, taip pat su universiteto kuratoriumi. Toliau aptinkame įvairias sąskaitas, duomenis apie naujai gautas knygas, daugybę inventorinių knygų, kurių seniausia, deja, defektuota, apima 1504 – 1610 m. laikotarpį (85 lp.)¹². Kaip matome, daugiausia tai yra universiteto bibliotekos registracijos knygos, kurios ten ir buvo saugomos.

Panašaus pobūdžio yra ir pilies bibliotekos dokumentai, sužymėti 12-oje kortelių. Ir čia dominuoja įvairios sąskaitos ir korespondencijos tomai, kai kurie siekia XVII a., taip pat čia aptinkama ir korespondencija su Prūsijos karaliais¹³. Vienoje iš sąskaitų knygų, kuri apima 1680 – 1750 m. laikotarpį, yra minima Jono Bretkūno „Postilė“, Martynas Mažvydas, vertimas „Krikštijimo formos“ iš „Bažnyčių tvarkos“ – „Forma chrikstima“ (1559)¹⁴.

Kur kas mažesnės apimties skyriuje, skirtame mokykloms, dėmesys krypta į du karališkosios Rytprūsių provincijos meno mokyklos tomus¹⁵. Seniausiame jų (1786 – 1829) aptinkame Karaliaučiaus universiteto Filosofijos fakulteto įvairias pažymas. Tuo metu dekanas buvo Imanuelis Kantas¹⁶.

105 – 111 kortelėse pažymėti universiteto dokumentai, įvairios sąskaitų knygos, korespondencija tarp kuratoriumo ir Prūsijos ministerijos sielovados, dėstymo ir medicinos klausimais (1816 – 1839)¹⁷. Čia, be kita ko, yra ir Albertinos fakultetų dokumentų. Viename iš 1735 – 1829 m. Teologijos fakulteto studentų sąrašų yra minimi, be kitų, ir Rėza bei Donelaitis¹⁸. Iš artimesnių mums laikų paminėtinas Geografijos instituto žemėlapių ir atlasų katalogas (1923 – 1925)¹⁹, viena knyga, apimanti 1926 – 1944 m. laikotarpį. Joje pateikiami duomenys apie egzaminus, autobiografijos, disertacijų pateikimo ir spausdinimo terminai ir t.t. Viename šios knygos priedų pateikiamas Filosofijos fakulteto 1932 – 1941 m. egzaminų sąrašas daktaro laipsniui gauti²⁰.

Detaliau neaptarinėsiu 13 disertacijų, apgintų 1923 – 1944 m.²¹

21-oje kortelėje aprašomas skyrius „Įvairūs“. Čia, be kitų dokumentų, yra dvi genealoginės knygos, pažymėtos Karaliaučiaus miesto bibliotekos antspaudais. Jose yra Albertinos studentų atminimų albumai. Vienas jų apima 1585 – 1640 m. laikotarpį, taigi jis negali būti susijęs tik su vienu studentu²², kitas priklauso Georgijui Prusijui (Georgius Prusius) iš Talino, veikiausiai studijavusiam Karaliaučiaus universitete nuo 1639 iki 1651 m.²³ Toliau vertas paminėti Valenrodės bibliotekos korespondencijos tomas, be kitų institucijų, apėmęs susirašinėjimą ir su Rytprūsių vyriausybe bei Liudviku Rėza. Jame minima ir Bretkūno „Postilė“²⁴. Viename iš defektuotų 1640 - 1823 m. tomų yra pilies bibliotekos korespondencija su kuratoriumu „Auerswald der Albertina“, Rytprūsių karo ir valstybinės žemės kamera ir t.t.²⁵ Be to, čia aptinkamas ir 1922 – 1932 m. Geografijos instituto narių sąrašas²⁶.

Norėčiau paminėti apie 50 kortelių, kuriose iki 1994 m. dokumentai dar nebuvo išsamiai aprašyti ir sutvarkyti. Jie visi taip pat priklauso skyriui „Įvairūs“²⁷. Čia aptinkami įvairūs „Preußisches Staatsarchiv“ dokumentai: XIX – XX a. privilegijos, žurnalai ir korespondencija, tačiau čia yra ir dokumentų iš kunigaikščio Albrechto laikų²⁸. Paminėti verti ir kai kurie masonų ložių „Loge zu den 3 Kronen“²⁹ ir „St. Johannes Loge zum Todtenkopf

und Phoenix³⁰ aktai bei daugelis 1942 – 1943 m. dokumentų, susijusių su įvairiais Albertinos institutais³¹. Apie lenkų gimnaziją Karaliaučiuje kalbama dviejuose XIX – XX a. dokumentuose³².

Dabar palikime Nacionalinę biblioteką ir atkreipkime dėmesį į Mokslų Akademijos Rankraščių skyrių.

III

Mokslų Akademijos Rankraščių skyriuje, yra, kaip minėta, labai svarbus F 15 “Borussica” fondas, kuriame saugoma apie 470 rankraščių. Straipsnio autorius peržiūrėjo juos visus ir nustatė jų kilmę, būklę, autorius ir turinį. Čia rasta daug dokumentų, kurie vienaip ar kitaip siejasi su Karaliaučiaus universiteto istorija. Taigi, galima pasakyti, kad buvo išspręstas metodinis sienų žymėjimo klausimas. Universiteto istorijai priklauso ne tik dokumentai, statutai, “series rectorum” ar kt. panašaus pobūdžio dokumentai, bet ir ten dėsčiusių žmonių mokslinė produkcija. Taip plačiai apsibrėžus šio pristatymo ribas kyla pavojus pasiklysti medžiagos gausoje, ypač rašant tokį straipsnį kaip šis. Dėl to čia apsiribota pažymėjimu, kad F 15 fonde yra nemaža žinomų mokslininkų, dirbusių Albertinoje, nepublikuotų darbų. Keletas iš jų paminėtina. Pradėsiu nuo mažos korektūros. Archyvų žinynuose nuolat Philippui Melanchtonui priskiriamas rankraštis “De defensione”³³, kaip parodė Walterio Thüringerio iš Heidelbergo Mokslų Akademijos 1993 – 1994 m. atlikti tyrimai, priklauso ne jo, o juristo ir princų auklėtojo Veimare Basilijaus Monerio (Basilius Monner) plunksnai ir datuotinas 1547 m.³⁴

Verta paminėti ir Pisanskio rankraščio “Entwurf einer preußischen Literärgeschichte in vier Bücher” dalis, dabar esanti labai blogos būklės³⁵, ir Liudviko Rėzos paskaitų Bažnyčios istorijos tema (iš viso 4 dalys, 537 lapai) rankraštis³⁶. Iš Johannes Voigto palikimo tarp kitų rankraščių paminėtini jo “Prūsijos istorijos” kelių tomų (I - III ir V) rankraščiai. Jų būklė yra nevienoda³⁷. Čia vertėtų pridurti, kad šio darbo šeštasis tomas yra saugomas Torunės universiteto bibliotekoje (Nr. 1972)³⁸. Toks archyvalijų išsibarstymas yra nesunkiai paaiškinamas, nes beveik visi valstybės ir Karaliaučiaus universiteto bibliotekos rankraščiai ir senieji spaudiniai Antrojo pasaulinio karo metu buvo suskirstyti į daugelį smulkesnių dalių ir juos buvo bandyta (jau per vėlai) gabenti į Vakarų. Vagonai su šiais dokumentais ir knygomis, taip pat ir kai kuriais garsiosios kunigaikščio Albrechto Silber bibliotekos fondais, įstrigo netoli Poznanės³⁹, o vėliau visa tai buvo perduota Lenkijoje naujai įkurtam Torunės universitetui, kur ir yra šiuo metu saugoma.

Paminėsiu dar keletą garsių vardų: fon Baczko, Bläsingas, Bockas, Braunas, Dinteris, Fischeris, abu Hennigai, Liedertas, Lilienthalis, Lucanus, Maletijus (Maletius), Quandtas ir Speratus. Čia galima aptikti ir kitų mokslininkų darbų. Norėčiau paminėti mediko iš Dancigo 1602 m. parašytą rankraštį apie marą⁴⁰.

Teologija ir teologiniai ginčai per pirmuosius Albertinos gyvavimo šimtmečius iki pat XIX a. imtinai vaidino svarbų vaidmenį. Tai aiškiai atsispindi ir išlikusiuose dokumentuose. Be kai kurių jau minėtų, norėčiau nurodyti dar keletą.

XVI a. buvo parašyti “Summa der gantzenn christlichenn Lahr (!) inn fünf unnd achzig bewehr sprüche oder propositionen verfasst”⁴¹ ir “Formula concordiae”. “Allgemeine lauttere richtige und endliche widerholung unnd Erlernung etlicher Artickel Augspurgischen Confession, in welcher ein zeithero under etlichen Theologen strit furgefallen, nach anleitung

Gottes worte, unnd summarischen Inhalt unser christlichen Lehr, beygelegt unnd verglichen". Ši "Formula concordiae" yra įrišta į du kodeksus, kurių viršeliai padaryti iš labai gražios kiaulės odos⁴². Taip pat XVI a. rašytas Pauliaus Speratus diskusinis tekstas "Contra Knothum", nukreiptas prieš Jakobą Knothe⁴³. Iš XVII a. aptinkame teologinį rankraštį "Catechismus-Examen in Hochwichtigen Glaubens Artickeln", diskusinį tekstą, skirtą Johannui Latermannui ir nukreiptą prieš Coelestin Myslenta⁴⁴. Beveik tuo pat metu yra parašytas ir kitas veikalas – "Collectaneen über theologischen Streitigkeiten, beginnend mit der Nachricht über die Stiftung der Albertina"⁴⁵. Viename XVIII a. rinkinyje yra rankraštis, susijęs su kalvinizmo mokymu, jame minimas ir Melanchtonas⁴⁶. Vienas rankraštis iš "Landschafts" bibliotekos vadinamas "Kirchen- und Religionssachen in genere" ir jame, be kitų klausimų, aptariami menonitai, pietizmas ir t.t.⁴⁷ Liudviko Rėzos rankai priklauso "Historia restaurationis sacrorum in Prussia orientali et occidentali", savo aprašymais siekiantis XVI a. antrąją pusę⁴⁸.

Literatūroje dažnai aptariamas Christiano Gabrielio Fischerio ištrėmimas iš Karaliaučiaus ir Prūsijos 1725 m.⁴⁹ Tačiau tik iš dalies galima sutikti, kad tai buvo padaryta dėl jo labai kritiško memorandumo apie universiteto padėtį, teikto karaliui. Ne tiek aštri blogos situacijos kritika, kiek pačios Fischerio pažiūros (jis gynė Wolffo filosofiją nuo pietistų) lėmė, kad jį ištrėmė pietistų globėjas Fridrichas Vilhelmas I. Akademijos bibliotekoje yra 116 lapų 1731 m. datuotas Fischerio rankraštis, kuriame jo amžininkas įrašė prieraišą: "Ein Manuskript von Prof. Christian Gabriel Fischer zu Königsberg, der wegen hier ausgestellten Grundsätze aus Preußen exiliert wurde". Ir tai nėra anksčiau minėtas memorandumas, bet "Das deutliche Testament Jesu Christi oder die vom Abendmahl des Herrn schriftmäßige und gruwlich abgewiesene Religions-Meynungen"⁵⁰.

Viename pakankamai didelės apimties straipsnių, publikuotų "Altpreußische Forschungen" 1927 m., Albertas Predeekas perteikė šio memorandumo turinį pagal vieną iš jo nuorašų, rastų Dancigo bibliotekoje, kadangi buvo manoma, jog originalas yra dingęs⁵¹. Originalo, į baltą pergamentą įrišto Fischerio memorandumo, kuris buvo nusiųstas karaliui 1725 m. vasario 22 d., Predeekas nerado: "Im Geh. St. A. in Berlin befindet es sich nicht"⁵². Šio straipsnio autoriaus nuomone, Akademijos bibliotekoje esantis rankraštis F 15 (269) – 322 yra Fischerio memorandumo originalas. Ta aplinkybė, kad jo viršeliai yra nuplėšti, rodo, jog jis buvo įrištas į pergamentą. Galime pažymėti, kad 144 lapų 33,5 x 20 cm formato memorandumas yra išlikęs visas. Į Vilnių jis pateko iš "Ostpreußischen General-Landschafts-Direktion" bibliotekos, kur būta ir daugiau užsislėpusių ir labai vertingų rankraščių⁵³.

Rankraščio tituliniam puslapyje įrašyta: "Der Königsbergischen Academie Verwirrung und Verbesserung. Zu einiger Beleuchtung und Förderung der bevorstehenden nöthigen Revision so aufrichtig als unmaaßgeblich entworffen von einem Liebhaber der Warheit und guten Ordnung. Anno MDCCXXV"⁵⁴. Pirmasis skyrius, kuriame yra 8 poskyriai, prasideda žodžiais: "Von dem verdorbenen Zustand der Königsberger Akademie". Antrasis su 19 poskyrių: "Von Verbesserung der Königsbergischen Academie, und derer damit connectierenden collegium und schulen"⁵⁵. Memorandumo turinio detalčiau nenagrinėsime, jo santrauką, kaip buvome minėję, galima rasti Predeeko darbe⁵⁶.

Vertingiausiems radiniams priklauso dar vienas foliantas, kurio aplanko iš kiaulės odos nugarėlėje yra užrašas "Statuta Academiae Regiomontana etc."⁵⁷. Šiame labai gerai išsilaikiusiame tome, kuris turėjo būti sudarytas ir parašytas apie 1710 m., randame ne tik statutus, reskriptus, bet ir įrištus kai kuriuos ankstesnius svarbesnių universiteto privilegijų,

dokumentų spaudinius. Apie patį folianto turinį informacijos suteikia gale esanti išsami rodyklė.

Mes negalime šiame darbe išsamiai aptarti paskirų rankraščių, susijusių su Karaliaučiaus universitetu. Vietoj to pateiksime keletą pavadinimų, iš kurių galima suprasti, apie ką rašoma dokumentuose: „Scripta miscellanea“ (XVI – XVII a.)⁵⁸; Miscellaneorum, T. III (1640 – 1688)⁵⁹; „Academisch Schriften“ (XVIII a.)⁶⁰; Sammlung von Urkunden, Auszügen und Abhandlungen, Bd. 2“ (XVII – XVIII a.)⁶¹; „Academische Sachen von 1677 – 1705“⁶²; „Academische Sachen“ (1703 – 1792)⁶³ ir „Notabilia Academica seitdem Arnoldts Fortgesetzte Zusätze zur Historie der Königsbergischen Universität 1769 ediert sind“ (1769 – 1793)⁶⁴. Be statutų, privilegijų, reskriptų, yra rektorių, dekanų, profesorių, dėstytojų iš įvairių fakultetų sąrašų⁶⁵.

Kokia yra šių archyvalijų vertė, galima spręsti nagrinėjant konkrečius atvejus. Daug kas, žinoma, yra ir kituose archyvuose, ir galbūt geriau išsilaikę. Visų pirma čia reiktų atsižvelgti į „Geheimes Staatsarchiv“ Berlyne⁶⁶, „Archivum Pacstwowe“ Olštynė⁶⁷ fondus, tačiau daug svarbios medžiagos turėtų būti ir Varšuvoje⁶⁸.

Šioje vietoje reikia nurodyti labai didelį Marburgo tyrimų projektą apie Immanuelio Kanto veiklą Karaliaučiaus universitete⁶⁹. Realizuojant šį projektą, buvo atlikti išsamūs tyrimai, taip pat ir Berlyne bei Olštynė⁷⁰. Dar laukia darbas Mokslų Akademijos ir Nacionalinėje bibliotekoje Vilniuje, tačiau galima neabejoti, kad tai duos teigiamų rezultatų.

Kai kurie rankraščiai F 15 „Borussica“ fonde iškrenta iš įprastinių rėmų. Tai pasakytina apie stipendijų ir stipendininkų sąrašus, kuriuose pateiktos konkrečios pavardės, įvardijami fundatoriai, stipendijų skyrimo laikas ir jų dydis. Tokius sąrašus man pavyko aptikti viename rankraščių rinkinyje⁷¹. Dar šiame fonde yra knygų katalogas iš „Bibliotheca Strimensiana“ (XVIII a.)⁷² bei albumas „Album der philosophischen Facultät der Albertus-Universität I. Pr.“, 1883 – 1902 m.⁷³ Jame registruoti studentai (data, numeris, pavardė, amžius, gimimo vieta, studijos, imatrikuliacijos data ir priežastis, dėl kurios studentas nutraukė studijas). Verta būtų taip pat paminėti „Mitglieder Verzeichnis. Geographisches Institut der Universität Königsberg Pr.“, 1930 – 1932 m.⁷⁴

Ypatingą ir gana reikšmingą šaltinių grupę sudaro 16 genealoginių knygų, saugomų Akademijos bibliotekoje⁷⁵. Jos ten pateko iš Karaliaučiaus miesto bibliotekos ir karo pabaigoje apdegė. Tik stori odiniai viršeliai jas išgelbėjo.⁷⁶ Straipsnio autoriui kaip švedui ypač buvo įdomi Johanneso Cleffmanno, 1629 – 1633 m. studijavusio Karaliaučiaus universitete, genealoginė knyga, kadangi joje yra ir dvi gerai nutapytos karaliaus Gustavo II Adolfo ir jo žmonos Marijos Eleonoros Brandenburgietės miniatiūros⁷⁷. Davido Tauto genealoginėje knygoje ties 1623 m. data yra įdėtas kiek vėliau pagarsėjusio švedų grafo ir valstybės veikėjo Pero Brahe'o herbas su sentencija: „Verum decus in virtute positum“⁷⁸.

Lietuvių tyrinėtojams yra žinomas XVI a. rankraštis, kuriame taip pat minimas „Marinus Mosvidius Lithuanus“⁷⁹ bei 16 lapų „Historische Nachricht von der littawischen Bibel“ iš XVIII a.⁸⁰ Viename 1529 m. rankraščių – „Dye littawische grenitzenn“ – nurodyti lietuvių teritoriniai siekiai⁸¹. Be to, šiame rankraštyje yra pavienių vokiečių-lietuvių ir lietuvių-vokiečių XIX a. žodyno fragmentų, iš viso 52 lapai⁸². Galbūt tai yra Milkaus ir Brodowskio žodynų nuorašai, esantys Rėzos fonde⁸³. Vertėtų atkreipti dėmesį į nedidelės apimties XVIII a. spaudinį, įrištą viename iš rinkinių. Jo 12-oje lapų aprašyti lietuvių laidojimo papročiai⁸⁴.

IV

Dabar mes priartėjome prie paties reikšmingiausio šio straipsnio autoriaus radinio Vilniuje. Tai Karaliaučiaus universiteto Filosofijos fakulteto protokolų knyga, apimanti laikotarpį nuo 1916 m. spalio 31 d. iki 1944 m. spalio 31 d. Ji šiuo metu yra Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, signatūra F 15(281)-326. Šį gerai išsilaikiusį sunkų foliantą straipsnio autorius 1992 m. rugpjūčio mėn. pirmasis po Antrojo pasaulinio karo pabaigos paėmė į rankas ir dar tais pačiais metais žurnale „Preußenland“ pabandė į jį atkreipti kitų tyrinėtojų dėmesį⁸⁵. Dėl to galima tik stebėtis, kad, pavyzdžiui, Friedrichas Richteris 1994 m. pasirodžiusioje vertingoje knygoje apie naujausią Karaliaučiaus universiteto istoriją šio šaltinio nepamini nė puse žodžio, nors jis pats yra Vakarų ir Rytų Prūsijos istorinės komisijos narys ir gauna žurnalą „Preußenland“⁸⁶. Ir šiaip gana keista, kad nepaisant daugybės renginių, parodų, jubiliejinių kalbų ir publikacijų nebuvo kreiptasi dėl šio šaltinio. Tai gali reikšti tik tai, kad ši protokolų knyga iki šiol nėra pakankamai įvertinta. Tuo tarpu tai yra labai svarbus šaltinis, jei ne pats svarbiausias, Albertinos politinei ir mokslo istorijai per paskutiniuosius šio universiteto egzistavimo dešimtmečius iki jo sugriovimo 1944 m. Jis apima Pirmojo pasaulinio karo antrąją pusę, Veimaro Respublikos laikus, nacionalsocializmo įsiveržimą į universitetą po vadinamojo „valdžios perėmimo“ 1933 m. sausio 30 d., įtampą prieš Antrąjį pasaulinį karą, karo pradžią ir šio karo įvykius, kurie labai akivaizdžiai rodo Trečiojo reicho iškilimą ir jo smukimą. 1944 m. liepos 7 – 8 d. buvo iškilmingai švenčiamas Albertinos 400 metų jubiliejus, rugpjūčio 27 – 28 d. britų bombonešiai smarkiai apgriovė miestą ir universitetą, spalio 31 d. į knygą buvo įrašytas paskutinis protokolinis posėdžio įrašas. Data, žinoma, buvo parinkta sąmoningai, siekiant parodyti simbolinį paskutinio štricho pobūdį. Buvo atsižvelgta į tai, kad pirmasis posėdis, įtrauktas į protokolų knygą, įvyko būtent 1916 m. spalio 31 d. Paskutiniojo posėdžio siaurame rate, dalyvaujant 5 asmenims, buvo kalbama apie habilitacinį darbą iš anglistikos. Sausoje protokolų kalboje karo įvykiai buvo paminėti tik netiesiogiai, buvo sakoma: „Profesorius Franzas nurodė priežastis, dėl kurių reikia skubiai priimti habilitacinį darbą“⁸⁷.

Daugelio asmenų Mokslų Akademijoje ir Akademijos bibliotekoje geranoriškumo dėka 1993 m. aš gavau protokolų knygos kopiją ir teisę ją publikuoti⁸⁸. Tik dėl to tapo įmanoma pradėti šį rankraščių detaliau tyrinėti.

Rankraštis, kurio formatas 34 x 21 cm, tvirtai įrištas ir apima (pagal lietuvių archyvų numeraciją) 270 lapų, nors iš tikrųjų jų yra 271, kadangi vienas lapas per neapsižiūrėjimą liko nenumeruotas.⁸⁹

267 posėdžiai iki pat 1933 m. buvo rengiami pastoviai dažnai: per metus vyko vidutiniškai 12 susitikimų. 1934 – 1941 m. jų buvo 4 – 5 per metus, o nuo 1942 m. buvo rengiami 7 – 8 metiniai posėdžiai. Posėdžių skaičiaus kitimą reikėtų taip pat sieti su tuometine politine padėtimi.

Būtų nepagrįsta vertinti protokolų knygą tik per to laiko politinės situacijos prizmę, tačiau, kita vertus, negalima užmerkti akių, kad išorės poveikis universitetiniam gyvenimui, ypač nacių laikais, buvo gerai matomas. Tuoju po vadinamojo „valdžios perėmimo“ 1933 m. posėdžių protokoluose atsiranda naujos sąvokos bei diskusijų objektai, tokie kaip: „savanoriška darbo tarnyba“, „ypatingasis NSDAP votumas tuo atveju, kai nerenkami NSDAP pasiūlyti asmenys“, „rasių tyrimų profesūra“.

Šie “lūžio metai”, kaip juos vadina Götzas von Selle knygoje apie Karaliaučiaus universiteto istoriją, iš pradžių pasižymėjo “apvalymu nuo svetimšalių elementų ir statuso pakeitimais vadovaujantis vado principu”⁹⁰.

Tačiau ir tais laikais ne viskas buvo tik juoda. Malonu šioje vietoje paminėti keletą profesorių, kurie atkakliai priešinosi nacionalsocializmo ir jų atstovų įsiveržimui į mokslą ir su tuo susijusiam mokslo lygio smukimui. Čia paminėsiu tik gerai žinomų istorikų pavardes, pvz., Baethgenas, Grundmannas ir Rothfelsas. Kaip tai buvo daroma, matyti iš vieno čia pateikiamo pavyzdžio.

1933 m. gegužės mėn. ministerija pareiškė norą sukurti profesoriaus-ordinarijaus vietą Vokiečių ordino istorijos tyrinėjimams. Walterio Ziesemerio paskatintas fakultetas sudarė komisiją, turėjusią priimti pasiūlymus. Jo kandidatas buvo Erichas Maschke, 1929 m. gavęs “venia legendi”. Tačiau pačioje komisijoje bei fakultete buvo keletas profesorių, būtent Heyse ir Schloßmacheris, kurie nepaisydami komisijos daugumos nuomonės stipriai rėmė Arno Schwarzo kandidatūrą. Tai buvo tikriausiai moksle visiškai nepasižymėjęs žmogus, persiėmęs nacionalsocialistine galvosena. Jis netgi nė karto nebuvo paminėtas Ernsto Wemke's Vakarų ir Rytų Prūsijos istorijos bibliografijoje.

1933 m. birželio 4 d. įvykusiame fakulteto posėdyje šiuo klausimu kilo diskusija, kuri nusipelno būti čia visa pateikta.⁹¹

“4 klausimas. Pranešimas. Vokiečių ordino istorijos komisija. Spectabilis (t.y. dekanas) perskaito Gerulio laišką. Ponas Baethgenas perskaito komisijos pranešimą. Šiuo klausimu Heyse pateikia papildomus pasiūlymus, kuriuose atsižvelgiama į naujus politinius-mokslinius naujojo profesoriaus uždavinius. Siūlo Arno Schwarzą kaip geriausiai tinkantį kandidatą. Ponas Schloßmacheris pritaria Heyse's pasiūlymui, jis pasisako už pakartotinį kandidatūrų aptarimą ir siūlo surengti dar vieną komisijos posėdį. Prieš ponas Baethgenas. Schwarzo kandidatūros atmetimą grindžia taisyklėmis, kurios komisiją pasiekė iš ministerijos ir apibūdina poną Schwarzą kaip nevysiškai pasiruošusį tokioms pareigoms tiek mokslinė, tiek metodine prasme bei kaip nepakankamai įvaldžiusį pagalbinus istorijos mokslus. Taip pat jo trūkumas – lenkų kalbos nemokėjimas. Ponas Schloßmacheris pasisako už pakartotinį posėdį, už tai spectabilis, už tai ponas Heyse. Eisenlohras siūlo pateikti ministerijai politinių mokslų profesoriaus kandidatūrą ir klausimą grąžinti komisijai persvarstyti. Kalbėdamas šiuo klausimu

ponas Baethgenas pažymi, kad dėl Schwarzo pasiūlymo kyla pavojus iškreipti tikruosius Rytų istorijos profesoriaus uždavinius, visų pirma mokslinėse diskusijose ir propagandinėje kovoje. Pabrėžia šios srities profesoriaus mokslinę ir politinę reikšmę ir uždavinius, kurie gali būti realizuoti tik remiantis mokslinė baze, ir dėl to yra prieš komisijos išvadų persvarstymą. Ponas Heyse toliau laikosi savo nuomonės ir siūlo pateikti fakultetui atsiliepimus apie poną Schwarzą, kad fakultetas per 8 dienas galėtų priimti sprendimą. Šiuo klausimu kalbėdamas ponas Köhleris pritaria Baethgeno argumentacijai, bet siūlo patraukti į savo pusę abu asmenis, kartu pripažįstant komisijos sprendimą. Šiuo klausimu Schloßmacheris svarsto apie taisykles, kurios buvo atsiųstos iš ministerijos. Dar kartą pasisako už Schwarzą. Šiuo klausimu Rothfelsas papildo Baethgeno samprotavimus apie naujųjų laikų istorijos uždavinius, pareiškia manąs, kad nepaisant jo pagarbos Schwarzui šis nėra pribrendęs spręsti mokslines problemas, pasisako už Maschke ir siūlo pripažinti komisijos sprendimą. Kartu jis mano, kad Schwarzo aktyvumas skaitant politines paskaitas studentams yra vertas pagyrimo. Šiuo klausimu Eisenlohras: “Reikia sudaryti komisiją politiniams mokslams”. Tiek citatų. Po to

vyko balsavimas, kurio metu Schloßmacherio pasiūlymas persvarstyti komisijos sprendimą buvo atmestas 12 balsų prieš 7⁹².

Birželio 12 d. posėdyje klausimas buvo aptartas dar kartą, šįkart kaip “5 klausimas. Rytų Vokietijos istorijos profesoriaus vieta”⁹³. Baethgeni perskaičius komisijos, pasisakiusios už Maschke’s kandidatūrą, pranešimą, o Heyse’i - jo ir kitų kolegų pasirašytus tekstus, kuriuose remiamas Schwarzas, vėl kilo diskusija, o paskui buvo balsuojama. 27 balsais už ir 3 prieš buvo nuspręsta siųsti komisijos pranešimą į ministeriją. Ponai Heyse, Schloßmacheris ir Beurlenas atskirai sprendime įrašė savo nuomonę, prie jos Baethgenas norėjo pridėti dar ir savo pastabą⁹⁴.

Tarp kitko, minėtų posėdžių metu buvo svarstoma rasių mokslo profesoriaus kandidatūra, bet šių diskusijų čia išsamiau neaptarinėsime. Vis labiau stiprėjantis siekimas “apsivalyti nuo svetimšalių elementų”, kaip buvo rašoma Götzo von Selle knygoje, 1934 m. atvedė į tai, kad iš universiteto buvo atleistas Hansas Rothfelsas, vėliau emigravęs iš Vokietijos.

Skaitant protokolų knygą nuolatos susiduriama su vardais, kurie daug ką reiškė Rytų Vokietijos historiografijoje. Kai kuriuos jau minėjome, tačiau būtų verta paminėti ir kitus: Bezzenberger, Clasen, Conze, Kasiske, Ludat, Mager, Mortensen, Philipp, Riemann, Schieder, Schmauch, Schmid, Schumacher, Seraphim. Kai kuriais atvejais minimos ir kitos žinomos asmenybės, dažniausiai diskusijų metu dėl garbės daktarų vardo suteikimo: Lovis Corinth, Knut Hamsun, Arno Holz, Agnes Miegel, Hugo Scheu ir Hermann Sudermann.

Svarbiausia Karaliaučiaus asmenybė buvo Immanuelis Kantas. Neatsitiktinai jo vardas labai dažnai minimas protokolų knygoje, kai kalbama apie Kanto premijos tikslus, šios premijos įteikimą ir Kanto šventes. Be to, dažnai kalbama apie Koperniką (Copernicus). Čia vertėtų pažymėti ir dažnai kylančias mokslines diskusijas, kaip reikėtų rašyti jo vardą – su *c* ar su *k*, su viena ar dviem *p*. 1943 m. kovo mėn. Vidaus reikalų ministerija nurodė rašyti Koperniko vardą su *k* ir tik su viena *p*⁹⁵. Taip pat buvo švenčiamos tokios šventės kaip Vokiečių ordino atsikėlimo į Prūsiją 700 metų sukaktis, referendumai Rytprūsiose ir Silezijoje po Pirmojo pasaulinio karo ir universiteto bibliotekos 400 metų jubiliejus. 1924 m. fakultetas atsisakė dalyvauti jėzuito Jakobo Gretserio 300 metų sukakties po jo mirties iškilmėse, o 1927 m. pasisakė prieš Spinozai paminėti skirtą šventę. Kai Tulūzos miestas šventė jo 700 metų jubiliejų, vokiečiai nedalyvavo. 1928 m. birželio 3 d. posėdyje nurodyta priežastis: “Halle turi atsakyti, dalyvavimas yra neįmanomas, kadangi užimtos vokiečių teritorijos”⁹⁶.

Lietuvos istorijai protokolų knyga nedaug teduoda žinių, tačiau šis tas yra. Vienas Kanto premijos tikslų skamba taip: “Lietuvos savarankiškumo siekimas nuo Žalgirio mūšio iki didžiojo kunigaikščio Vytauto mirties 1430 m. turi būti atskleistas naudojant vokiečių, rusų ir lenkų šaltinius”⁹⁷. 1919 m. minima disertacijos tema: “Lietuvių kalbos kirčiavimas pagal Daukšos Postilla catholica”⁹⁸. 1927 m. viena ponia, vardu “Baksyte”, tikriausiai lietuviė Bakšytė⁹⁹, prašė leisti ginti disertaciją. Šis prašymas turėjo būti perduotas ministerijai, kadangi prašytoja buvo užsienietė. Dažniausiai 1917, 1929, 1930 ir 1931 m.¹⁰⁰ buvo svarstomas lietuvių kalbos dėstymo klausimas. 1931 m. norėta padaryti lietuvių kalbos valstybinį egzaminą, tačiau tuo metu universitete nebuvo lietuvių kalbos egzaminatorių¹⁰¹.

1940 m. rugsėjo mėn. buvo gautas nurodymas: “Vokiečiai, ypač iš Lietuvos, gerai nemokantys vokiečių kalbos, negali studijuoti”¹⁰².

1944 m., priešpaskutiniiais karo metais, virš Rytprusių ėmė kauptis vis juodesni debesys. Karaliaučiaus universiteto Filosofijos fakultete buvo perskirstomos patalpos tam atvejui, jei

čia būtų įkeltas Tartu universitetas ir pareikštas principinis sutikimas priimti kolegas iš Tartu¹⁰³. Prasidėjus aviacijos antskrydžiams, studentams nebuvo leidžiama pakeisti universiteto¹⁰⁴, buvo įvestas išsiregistravimo iš universiteto draudimas¹⁰⁵. Balandžio 25 d. posėdyje buvo paskelbtas universiteto kuratoriaus draudimas (UK 15/44)¹⁰⁶ kritikuoti fašizmą ir reicho kanceliarijos vadovą. Tokio draudimo būtinumas, matyt, kai ką sako apie tuo metu vyravusias gyventojų nuotaikas.

Knygoje, skirtoje universiteto jubiliejui, kuris buvo švenčiamas 1944 m. liepos 7 – 8 d., Götzas von Selle, rašydamas apie Rusijos puolimą, teigia: 1941 m. birželio 22 d. yra reikšmingiausia diena Rytprūsių ir Universiteto istorijoje. Pasak vieno jo darbuotojo, tai įvyko norint juos apginti. Lemtingi Europos įvykiai palietė Albertiną ir dar labiau išryškino jos pasirengimą. Ji tai žino. Kelias yra laisvas¹⁰⁷.

Tai buvo pranašiški žodžiai, net jei ir įgavo visai kitokią prasmę, nei to norėjo autorius. Kelias buvo laisvas arba greit turėjo atsilaisvinti, tačiau ne vokiečiams, bet rusams. Visiškai nauja epocha jau laukė prie Albertinos vartų.

Šių procesų liudinininkai yra protokolų knyga bei daugybė kitų šaltinių iš Rytprūsių, šiandien saugomų Vilniuje. Žinoma, Karaliaučiaus universiteto istorijos negalima parašyti, remiantis vien šiais šaltiniais, tačiau, kita vertus, nėra patartina neatsižvelgti į juos. Tai pasakytina apie tarpukario laikotarpį iki pat vokiškos Albertinos žlugimo, t.y. tą laikotarpį, kuris yra aprašomas protokolų knygoje.

Išnašos

- ¹ Egzistuoja daugelis tyrimų ir projektų, kuriais norima aptarti, kas liko iš Karaliaučiaus archyvo ir bibliotekų, bei sprendžiami jų rekonstrukcijos klausimai. Čia aš neketinu jų visų vardinti, kadangi šia tema yra nemaža literatūros. Kaip intensyviai vykdomų Karaliaučiaus istorijos tyrinėjimų pavyzdį norėčiau nurodyti: Königsberg und seine Universität. Eine Stätte ostmitteleuropäischen Geisteslebens (Nordost-Archiv. Neue Folge. 1994. Bd. 3. H. 2).
- ² *Ekdahl S.* Archivalien zur Geschichte Ost- und Westpreußen in Wilna, vornehmlich aus den Beständen des Preußischen Staatsarchivs Königsberg // Preußenland. 1992. Bd. 30. S. 41 – 61. Pasirodžius šiam straipsniui, F 15 fondo kortelės buvo pertvarkytos. Žr. 33 išn.
- ³ Tokias kultūrinių vertybių laikino saugojimo vietas, remdamasi archyvais, apžvelgia Mette Nordentoft (Kopenhaga) straipsnyje “Bibliotheken und Archive in Königsberg”, parašytame 1993 m. spalio mėn. (Iš viso 19 psl.). Vienas šio straipsnio egzempliorių saugomas Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje F 15(472).
- ⁴ *Jurginis J.* Karaliaučiaus lituanistikos likimas // Pergalė. 1978. Nr. 2. P. 144 – 151. Vertimas į vokiečių kalbą: Franzkeit A. // Heimatgruß. Jahrbuch der Deutschen aus Litauen. Leer, 1980. S. 119 – 127. Plg. Königsberger Bürgerbrief. 1979. Bd. 16. S. 24 – 26.
- ⁵ Susiklosčius palankioms aplinkybėms, priėjimas prie jų bus įmanomas po kelerių metų, kai 35 dėžėse esančių dokumentų būklei nebegrės pavojus, jie bus sutvarkyti ir katalogizuoti. Šį užmirštą lobį rankraštyno saugyklose 1993 m. rado mokslinė bendradarbė Audronė Trumpienė. Aš jai nuoširdžiai dėkoju už šią nuorodą.
- ⁶ 30 psl. mašinraštis “Ostpreußische Amtsrechnungen in den Handschriftabteilungen der Bibliothek der Akademie der Wissenschaften und der Nationalbibliothek in Wilna. Ermittelt im November 1993 von Sven Ekdahl” yra šiuo metu minėtuose rankraščių skyriuose, Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centre ir “Geheimes Staatsarchiv” Berlyne.
- ⁷ Žr.: “Übersetzung der Karteikarten zum Bestand “Das Memelgebiet” in litauischen Staatsarchiv, Wilna. Angefertigt im Dezember 1993 von Laima Breslauskienė und Sven Ekdahl”. Šio mašinraščio egzemplioriai šiuo metu yra Lietuvos valstybės archyve Vilniuje ir Klaipėdos universiteto Vakarų Lietuvos ir Prūsijos istorijos centre bei “Geheimes Staatsarchiv” Berlyne (7 psl.).

- ⁸ Už šią nuorodą dėkoju ponui Rimantui Jasui, dirbančiam Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje. Šią informaciją jam persakė Juozas Jurginis.
- ⁹ Kulka peršovė vieną rinkinį apie lietuviškas („lenkiškas“) ir prūsiškas monetas iki 1744 m.: F 15 (176)-175. Anksčiau jis buvo saugomas Valstybės archyve (Staatsarchiv) Karaliaučiuje (toliau – StA Kbg.). Apyrašas (toliau – Ap.) 453a. S. 23. Nr. 5. Senoji signatūra: Msc. B. 5. fol.
- ¹⁰ Granatos skeveldros ir drėgmė smarkiai apgadino puikų XVI a. Kulmo teisės rankraštį: F 15(375)-190. Trūksta viršelio ir pirmųjų puslapių.
- ¹¹ Būtų labai gerai, kad, pavyzdžiui, vienoje iš Vokietijos ir Lietuvos sutarčių dėl kultūrinio bendradarbiavimo būtų numatytas ir šių rankraščių restauravimas kaip vienas svarbiausių uždavinių.
- ¹² Nacionalinė biblioteka. Rankraščių skyrius. F 103-27.
- ¹³ Ten pat. F 103-37, 40. F 103-35 yra minima ir Immanuelio Kanto pavardė.
- ¹⁴ Ten pat. F 103-34.
- ¹⁵ Ten pat. F 103-103, 104.
- ¹⁶ Ten pat. F 103-103.
- ¹⁷ Ten pat. F 103-111.
- ¹⁸ Ten pat. F 103-110.
- ¹⁹ Ten pat. F 103-107.
- ²⁰ Ten pat. F 103-105.
- ²¹ Ten pat. F 103-112 iki 124.
- ²² Ten pat. F 103-142.
- ²³ Ten pat. F 103-143.
- ²⁴ Ten pat. F 103-140.
- ²⁵ Ten pat. F 103-141.
- ²⁶ Ten pat. F 103-139.
- ²⁷ Ten pat. F 103-146 iki 200.
- ²⁸ Ten pat. F 103-146 iki 156.
- ²⁹ Ten pat. F 103-157, 158, 161 – 164, 166.
- ³⁰ Ten pat. F 103-165, 169.
- ³¹ Ten pat. F 103-188 iki 199.
- ³² Ten pat. F 103-179, 180. Čia aptinkama gimnazijos programa (XIX a.) ir spaudiniai iš 1900 – 1913 m.
- ³³ Akademijos biblioteka. Rankraščių skyrius. F 15 (290)-212. Anksčiau: StA Kbg. Fb 453a. S. 17. Nr. 192. Senoji signatūra: „Msc. 192. 4⁰“. Šio darbo autoriaus straipsnis žurnale „Preußenland“ paskatino R. Jasą pertvarkyti fondą F 15. Dėl to signatūrose atsirado dar vienas skaičius. Paskutinis skaičius nurodo dabar galiojantį kortelės numerį, tuo tarpu skaičius skliausteliuose yra užsakymo signatūra.
- ³⁴ Apie tai trijuose pono Thüringerio laiškuose (1993. 11. 16, 1994. 01. 04, 1994. 03. 10) šio darbo autoriui. Laiškai saugomi: GStA Tgb. Nr. 72/94.
- ³⁵ MAB RS. F 15-(300)-219. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 16. Nr. 132.
- ³⁶ Ten pat. F 15-(219)-268. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 16. Nr. 141.
- ³⁷ Ten pat. F 15-(147)-49; (148)-52; (149)-50; (150)-51. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 41. Nr. 149. Plg. senąją signatūrą: „149. I“, kuri yra ant raštelio pirmame tome, F 15-(148)-52. Čia yra darbų pirmoji redakcija.
- ³⁸ Ralfo Päslerio (Oldenburgas) informacija.
- ³⁹ Pono Päslerio manymu, šis tomas priklausė bibliotekos ekspozicijai, kuri buvo gabenama atskirai ir todėl pateko į Torunę. Torunėje yra ir kitas Voigto rankraštis „Heinrich von Plauen, der Führer durch das Ordenshaus Marienburg in Preußen“ (Nr. 1971). Apie archyvalijų išgabenimą iš Karaliaučiaus žr. ponios Mette Nordentoft darbą, nurodytą 3 išn.
- ⁴⁰ MAB RS. F 15(263)-210. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 15. Nr. 110.
- ⁴¹ Ten pat. F 15-(257)-239; (258)-237. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 17. Nr. 193.
- ⁴² Ten pat. F 15-(257)-239. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 35. Nr. 64 ir 65. Senoji signatūra: „Msc. A. 64. fol.“ ir „Msc. A. 65. fol.“.
- ⁴³ Ten pat. F 15-(237)-235. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 17. Nr. 207b. Senoji signatūra: „Msc. 207^b fol.“.
- ⁴⁴ Ten pat. F 15-(252)-247. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 17. Nr. 189. Senoji signatūra: „Zu den Manuscripten der Bibliothek 189. 4⁰“.
- ⁴⁵ Ten pat. F 15-(259)-314. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 41. Nr. 136, 137. Senoji signatūra: „Nr. 136, 137.“
- ⁴⁶ Ten pat. F 15-(360)-63.
- ⁴⁷ Ten pat. F 15(393)-246. Anksčiau: Ostpreußische General-Landschafts-Direktion (toliau – Ostpr. GLD). Senoji signatūra: „350. I“. Rankraštyje aptariamas 1617 – 1739 m. laikotarpis.
- ⁴⁸ Ten pat. F 15-(247)-267. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 16. Nr. 148. Senoji signatūra: „Msc. 148. 4⁰“.

- ⁴⁹ Plg. *Götz von Selle*. Geschichte der Albertus-Universität zu Königsberg in Preußen. Königsberg, 1944. S. 127 – 131.
- ⁵⁰ MAB RS. F 15-(250)-260. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 14. Nr. 91. Senoji signatūra: “91”.
- ⁵¹ *Predeek A.* Ein verschollener Reorganisationsplan für die Universität Königsberg aus dem Jahre 1725 // *Altpreußische Forschungen*. 1927. Bd. 4. H. 2. S. 65 – 107.
- ⁵² Ten pat. P. 70. 9 – 10 išn. Citata 10 išn.
- ⁵³ Kitas pavyzdys: *Ekdahl S.* Archivalien (kaip 2 išn.). P. 53: F 15-(1)-2.
- ⁵⁴ MAB RS. F 15-(269)-322. Anksčiau: Ostpr. GLD. Senoji signatūra: “208”.
- ⁵⁵ Ten pat.
- ⁵⁶ *Predeek A.* Ein verschollener Reorganisationsplan (kaip 52 išn.). P. 73 – 90.
- ⁵⁷ MAB RS. F 15-(280)-315. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 35. Nr. 61. Senoji signatūra: “Msc. A. 61. fol.”.
- ⁵⁸ Ten pat. F 15-(289)-465. Anksčiau: Sta Kbg. Fb. 453a. S. 34. Nr. 48. Senoji signatūra: “Msc. A. 48. fol.”.
- ⁵⁹ Ten pat. F 15-(182)-115. Anksčiau: Ostpr. GLD. Senoji signatūra: “193. III”.
- ⁶⁰ Ten pat. F 15-(272)-319. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 35. Nr. 63. Senoji signatūra: “Msc. A. 63. fol.”.
- ⁶¹ Ten pat. F 15-(91)-284. Anksčiau: Ostpr. GLD. Senoji signatūra: “219”.
- ⁶² Ten pat. F 15-(270)-316. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 35. Nr. 62. Senoji signatūra: “Msc. A. 62. fol.”.
- ⁶³ Ten pat. F 15-(404)-320. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 40. Nr. 135b. Senoji signatūra: “Nr. 135b”.
- ⁶⁴ Ten pat. F 15-(274)-323. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 16. Nr. 133. Senoji signatūra: “133”.
- ⁶⁵ Žr., pavyzdžiui: F 15-(265)-321, kuriame apimamas 1721 – 1724 m. laikotarpis. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 31. Nr. 18. Senoji signatūra raštelyje: “18”. Plg. F 15(411)-313.
- ⁶⁶ Pirmiausia reikėtų paminėti: I. Hauptabteilung (HA). Rep(ositur) 7. Preußens HA. Rep. 76 alt II (Ältere Pberbehörden für Wissenschaft, Kunst, Kirchen- und Schulsachen. Oberkuratorium der Universitäten 1787 – 1807). II. HA Generaldirektorium. Abt. 4 XX HA Historisches Staatsarchiv Königsberg. Etatsministerium (EM).
- ⁶⁷ Daug medžiagos Karaliaučiaus universiteto istorijai yra fonduose XXVIII/1 “Universität Albertina zu Königsberg” ir XXVIII/2 “Acta Königlichen Universitäts-Kuratoriums zu Königsberg”. Žr.: *Bogdan D.* Das Polnische und das Litauische Seminar an der Königsberger Universität vom 18. bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts // *Königsberg und seine Universität* (kaip 1 išn.). P. 393 – 425, čia P. 394. 6 išn. Su šiais didelės apimties fondais (1700 arba 500 archyvinių vienetų) dirba Beata Waclawik, rengianti disertaciją Torunės universitete apie Karaliaučiaus universiteto kanceliariją nuo jos susikūrimo iki 1945 m.
- ⁶⁸ Prof. Klausio Garberio, Osnabrück, informacija. Pačiame Karaliaučiuje/Kaliningrade mus dominančia tema yra išlikę labai mažai dokumentų.
- ⁶⁹ Apie tai: *Euler W.* Immanuel Kants Amtstätigkeit. Aufgaben und Probleme einer Gesamtdokumentationen // *Kant-Forschungen*. Hamburg, 1994. Bd. 5. S. 58 – 91.
- ⁷⁰ Ten pat. P. 80 – 84. Žr. taip pat dr. Eulerio 1995. 02. 20 laišką straipsnio autoriui (GStAPK. Tgb. Nr. 1010/95), kuriame jis pristato projektą. Yra numatytas ir papildymų tomas.
- ⁷¹ MAB RS. F 15-(271)-317; (362)-106. Pirmasis rankraštis anksčiau tikriausiai buvo: StA Kbg.; (362)-106, anksčiau tikriausiai: Ostpr. GLD. Senoji signatūra: “325”? Rankraštyje apimamas 1691 – 1766 m. laikotarpis.
- ⁷² Ten pat. F 15-(266)-304. Anksčiau: Ostpr. GLD, dar anksčiau “Bibliotheca Strimesiana”. Senoji signatūra: “211” arba “459”.
- ⁷³ Ten pat. F 15-(264)-325.
- ⁷⁴ Ten pat. F 15-(202)-327.
- ⁷⁵ Ten pat. F 15 kortelės nr. 423 - 438. Užsakymo signatūros 302-316 ir 442. Pats dokumentų eiliškumas neatitinka nurodyto kortelėse. Be to, pažymėtina, kad F 15-(442)-424 įrišimas neapgadintas ir jis yra labai gerai išsilaikęs. Ši genealoginė knyga priklauso Friedrichui Grünenbergui, apima 1655 – 1657 m. laikotarpį ir joje yra Karaliaučiaus miesto bibliotekos antspaudas. Ji buvo konfiskuota 1976 – 1977 m. sandūroje Kaune ir perduota Akademijos bibliotekai 1977. 01. 12.
- ⁷⁶ Iš dalies suanglėję viršelių nugarėlės: F 15-(312)-428; (313)-433; (308)-435; (305)-438. Matyti ir kitų apgadinių. Pavyzdžiui, F 15-(310)-426 trūksta pusės viršelio ir apgadinti pirmieji trys puslapiai.
- ⁷⁷ Ten pat. F 15-(306)-427. Senoji signatūra: “S. 109. 12^{0b}”. Miniatiūros: fol 80⁰ ir 81¹.
- ⁷⁸ Ten pat. F 15-(304)-437. Senoji signatūra: “S. 8. 12^{0b}”.
- ⁷⁹ Ten pat. F 15-(456)-312.
- ⁸⁰ Ten pat. F 15-(299)-454. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 44. Nr. 176. Senoji signatūra: “Msc. 176”.
- ⁸¹ Ten pat. F 15-(376)-185.
- ⁸² Ten pat. F 15-(434)-218.
- ⁸³ Rėzos fondas: MAB RS. F 137.

- ⁸⁴ MAB RS. F 15-(324)-469. Anksčiau: StA Kbg. Fb. 453a. S. 7. Nr. 28. Senoji signatūra: “Msc. 28. 4⁰”.
- ⁸⁵ *Ekdahl S.* Archivalien (kaip 2 išn.). P. 50. Į šio šaltinio reikšmę straipsnio autorius atkreipė tyrinėtojų dėmesį savo pranešimo “Rytų ir Vakarų Prūsijos istorinės komisijos” kasmetinės konferencijos Göttingene metu. (1992 m. birželio 19 – 21 d.).
- ⁸⁶ *Richter Fr.* 450 Jahre Albertus-Universität zu Königsberg / Pr. 1544-1944-1994. Berichte und Dokumentationen zu ihrer jüngsten Geschichte. Die 400-Jahrfeier vom Juli 1944. Die wirtschaftlichen Staatswissenschaften 1900 – 1945. Stuttgart, 1994.
- ⁸⁷ MAB RS. F 15-(281)-326 (toliau – Protokolų knyga). L. 270^v.
- ⁸⁸ Dėl to norėčiau padėkoti dr. Juozui Marcinkevičiui (bibliotekos direktoriui), Rimantui Jasui (pirmajam Rankraščių skyriaus bibliografui), Ovidijui Lėveriui (Rankraščių skyriaus vedėjui) bei ponioms Audrei Trumpienei (Rankraščių skyriaus mokslinei bendradarbei) ir dr. Ingei Lukšaitėi (iš Lietuvos istorijos instituto).
- ⁸⁹ Protokolų knyga. L. 97a.
- ⁹⁰ *Selle G.* v. Geschichte (kaip 50 išn.). P. 335.
- ⁹¹ Protokolų knyga. L. 226^r-228^v, čia L. 226^r-226^v.
- ⁹² Ten pat. L. 228^v-229^v, čia L. 229^f.
- ⁹³ Ten pat. L. 228^v-229^v, čia L. 229^f.
- ⁹⁴ Ten pat. L. 229^f.
- ⁹⁵ Ten pat. L. 263^f.
- ⁹⁶ Ten pat. L. 133^v.
- ⁹⁷ Ten pat. L. 12^f.
- ⁹⁸ Ten pat. L. 20^f.
- ⁹⁹ Ten pat. L. 114^f.
- ¹⁰⁰ Ten pat. L. 12^r, 144^{r-v}, 149^v, 160^f, 161^f, 162^{r-v}, 167^v.
- ¹⁰¹ Ten pat. L. 167^v.
- ¹⁰² Ten pat. L. 252^f.
- ¹⁰³ Ten pat. L. 267^v.
- ¹⁰⁴ Ten pat.
- ¹⁰⁵ Ten pat.
- ¹⁰⁶ Ten pat. L. 269^f.
- ¹⁰⁷ *Selle G.* v. Geschichte (kaip 49 išn.). P. 338.